

„Egy-egy szót magam is kifaragtam”

BESZÉLGETÉS PAPP TIBORRAL

- *Párizsból nézve merrefelé tart a mai magyar irodalmi élet?*

- Az az érzésem, hogy a rendszerváltás az irodalomban nem zajlott le, ennek következtében az irodalom élete elposványosult. Annak végtelenül örülök, hogy sok kis kiadó született, ezek nagy része irodalmilag elkötelezett, és nem azért dolgoznak, mert meg akarnak gazdagodni, hanem azért, mert fontosnak tartják, hogy az irodalom életében új színek tűnjenek fel. De azt, hogy egy folyóirat úgy is létezhet, hogy nincs fizetett főszerkesztője, még nem nagyon tudják elképzelni, mert a régi rendszerben, amikor politika volt az irodalom, mindenkit megfizettek, aki a politikában részt vett. Ma ott tartunk, hogy miniszteriális és különböző alapítványi támogatásokon pénzeket osztogatnak – szinte csak azért –, hogy ez a rendszer fönmaradjon. Holott az kellene legyen a cél, hogy a könyv eljusson az olvasóhoz. Ez természetesen kihat az irodalom életére. A magyar írókat még a tehetetlenség függvényeként létrejött sebesség viszi, még a legnagyobbakat is.

- *Köztudomású, hogy Papp Tibor az avantgárdot nem irányzatnak, hanem magatartásformának tartja.*

- Valóban annak, amely mindig olyan problémákat feszeget, amelyek megcsontosodtak. Kassákék így honosították meg például a szabadverset. De említhetném Weöres Sándort is, aki zeneileg közelítette meg a nyelvet, például a Bóbita-versekben. Az ötvenes években mindig a mondanivalót kellett hangsúlyozni. De annak, hogy „Bóbita, Bóbita táncol / körben az angyalok ülnek” nincs semmi mondanivalója, illetve az a mondanivalója, hogy nagyon szép, nagyon vers, és a vers önmagában is mondanivaló.

- *Kikkel folytatható a Kassákkal, Weöressel elkezdett sor?*

- Szerintem Szentkuthyval, Erdély Miklóssal.

- *Papp Tibor mostanában hogyan „feszegeti a megcsontosodott formákat”?*

- Most éppen a számítógéppel, a papírra fektetett kultúrát próbálom megmozgatni. Az elmúlt évtizedekben az elektronika mint újfajta *hordozó*, betört az életünkbe. Az első pillanatban minden új média kezelőjének be kell bizonyítania, hogy az új van olyan jó, mint a régi volt. A számítógéppel először azt igyekeztek megvalósítani, hogy a képernyőn olyan legyen az írás, mint a papíron. Persze, nem ment ez olyan egyszerűen, kitartó munkával tökéletesíteni kellett a betűtípusokat. Végül az 50-es évek végétől kezdve az irodalmárok alkotó módon is alkalmazták a számítógépet. Az első mű negyven szó kombinációjából jött létre. A 60-as évek elején egy Baudot nevű kanadai mérnök-író a szó szoros értelmében verseket generált, és ki is adta. Nagy előrelépés volt. Könyvének az volt a címe, hogy „Machine à écrire”, vagyis *Író gép*. Nem sokkal utána elkészült Montrealban az első számítógépen generált szindarab is, amelyet a rendőrség a hatodik előadás után betiltott. Érdekes kezdeményezés volt az is, amikor megpróbálták mechanikusan kifejezni a versformákat. Mallarmé és Rimbaud verseiből szavakat szedtek össze, és a gép tökéletes alexandrinusokat kezdett el gyártani nyakra-főre. Ám ezek csak sorok, és nem versek voltak. Mégis óriási eredmény volt, rengeteget lehetett belőle tanulni.

– *A Papp Tibor által használt szeriális technika is összefügg a számítógéppel?*

– A 80-as évek közepén léptem be a játékba az első ún. dinamikus képverseimmel. Ez azért izgalmas, mert az elszigetelt helyzetben levő szavak olvasata analitikusabb, mint a logikus folyamatban, a szövegben levőké. Az elszigeteltséget tovább fokozhatjuk mozgással, például egy szót összegyűrünk a képernyőn, mintha papír lenne, s ahogyan kezd visszasimulni, néhány betű kicserélése folytán egy másik szó jelenik meg helyette.

– *Ez az analitikus olvasás érdekes probléma. Bizonyítható is?*

– A 60-as, 70-es években két amerikai és egy francia tudós foglalkozott ezzel a dologgal. Bebizonyították, hogy elszigetelt helyzetben lévő szavak vagy összefüggő két-három szavas egységek első felét a második felénél annyiival több ideig olvassuk, ahány értelme lehet ennek a szónak. Az irodalomban ide vezethető vissza a verssor, sőt a művek egyre rövidülő címe is.

– *A Papp Tibor által számítógépen generált disztichonoknak már címük sincs, csupán számuk. Miért éppen ezt a klasszikus versformát választotta?*

– 85 óta kreálok számítógépen dinamikus képverseket. Egyszer véletlenül egy hexameter kifutott belőlem, de úgy, hogy két vagy három szó egy helyre szeretett volna kerülni, és nem tudtam választani közülük. Ekkor ugrott be az ötlet, hogy alapjában véve a versgenerálásnak ez a lényege. Hát generáljunk – gondoltam – valami klasszikusat! Jelenleg körülbelül 2500 szó segítségével 16 billió disztichont tudok előállítani. Van 24 üres disztichon-szerkezetem, ezekből a számítógép kiválaszt egyet, s az első sorát kitölti az abba pászoló szavakkal, aztán kitölti a második sorát is, kiírja képernyőre, és kész. Otthagyja egy ideig, utána újra indul a folyamat. Most már az ellenőrzésre is van módszerem.

– *Szélesebb olvasótábornál is lehet a számítógépet alkalmazni?*

– 89-ben francia barátaimmal alapítottunk egy számítógépes folyóiratot, az *alire-t*, a világ első irodalmi folyóiratát számítógépen. Ez azt jelenti, hogy egy dobozban számítógépes lemezeket küldünk az előfizetőnek, és a lemezeken számítógépen kreált irodalmi művek vannak.

– *Hol találunk még olyan területeket, amelyeken tovább lehet kísérletezni?*

– A verset eddig olvastuk vagy hallgattuk. Miért ne lehetne tapogatni is? Ez nem azonos a vakok olvasásával. Elképzeltém, hogy különös élmény lehet egy fekete anyaggal befedett dobozban muffszerű csövön keresztül kézzel háromdimenziós betűkből álló verssorokat letapogatni. A letapogatott verssort az ember az agyában átfordítja érzékletes képpé. Minden ilyen átfordítás fékezés, amely azt hozza magával, hogy sokkal jobban elemzi az ember a szavakat, mint egyébként. Ha még azt is meg tudom oldani, hogy a tapogatott felület és a vers témája között valamilyen kapcsolat legyen, akkor még valamit hozzá lehet adni az élményhez. Nem biztos, hogy ez lesz a jövő versbefogadási formája, de valami új lehetőség, ami felé el lehet indulni. És miért ne?

– *Kell valamilyen különleges képesség ehhez a „versolvasáshoz”?*

– Nem, bár a francia vizuális költők körében többször rendeztünk olyan próbát, hogy 10–15 ember végigolvasta a verset, persze tapogatva, és az érdekesség az volt, hogy a hölgyek sokkal gyorsabban elolvasták, mint a férfiak. Az abszolút győztes rögtön hangosan mondta, amit olvasott, és ugyanolyan gyorsasággal, mintha papíron látná. Az abszolút vesztes pedig az egyik legjobb francia költő, aki két betűt sem tudott összerakni.

- *Lehet ebben gyakorlatra szert tenni?*

- Igen, az első szó mindig nehezen megy, de aztán egyre könnyebb. Az az érzékenység, ami az emberben a világ tárgyait átminősíti, a világ tárgyaiból bensőségesebb valamit hoz létre, nos, ez az érzékenység teszi a dolgokat művészivé.

- *És mi a betűk anyaga?*

- Sokféle betűt használtam. Előregyártottakat, ezek háromdimenziós, nagyméretű parafabetűk. Plasztikból is lehet kapni ilyeneket. De találtam egy olyan gyerekjátékot, amely betűket önt nem agyagból, hanem valami masszából. Egy-egy szót magam is kifaragtam.

- *Ezek tehát kísérletek?*

- Én a kísérlet szót nem szeretem, mert vannak művek és vannak rossz művek. Amit kísérletnek nevezhetnénk, az rossz mű. Vagy mű vagy nem mű; ami mű, az nem kísérlet. A kísérlet szót konzervatív kitalációnak tartom az eltasztás érdekében. A kísérlet a műhöz vezető út.

- *Ezek az új technikák, módszerek, műformák nem szorítják ki a hagyományos módon felfogható irodalmat?*

- Mindezek egymás mellett is élhetnek, futhatnak. Az idő azt tartja meg, ami az irodalom fővonulatába esik. Én azt feszegetem, hogy mire képes a magyar nyelv.

- *A francia iskolákban mennyire váltak otthonosakká ezek a modern törekvések?*

- Sajnos, a francia oktatás a kultúra „negyedik” világához tartozik. A francia irodalomtanárok, ha számítógépről van szó, akkor nyüzsögnek, mint a bogarak, de a „kreatív” irodalom megdöbbeníti őket. Apollinaire hazájában a képvers sem természetes. Érdekes, hogy a gazdasági szituáció nem mindig függ össze a kultúra elmaradottságával vagy konzervativizmusával. Például Brazíliában a televízió fő műsoridőben képverseket közvetít, tehát ott a konkrét költészet sokkal inkább jelen van, mint Franciaországban.

- *Ezek a törekvések kreatívabbá teszik a befogadót is?*

- Nekem az a véleményem, hogy minden kornak más és más az érzékenysége. Az irodalom, a művészet minden korban válaszol mindazokra a behatásokra, amelyek az elmúlt 20–30 évben érték azt az embercsoportot, amelyből kinőttek. A dadaizmus az első világháborúban és a végén, s a töredezettség a második világháború után valahogy természetesen jött – a háborúk mindent értelmetlenné tettek, összeromboltak. Azután a romokból kezdődik az építkezés. Alapjában véve a konkrét vers is a kornak egy szublimált formája. A formák együtt születnek a kornal, a kor érzékenységgel – kivéve azt, amikor a diktatúrák ezt megakadályozzák.

- *Magyarországra is érvényes ez a megállapítás?*

- Itt 1947–48 után ráült az ideológia az irodalomra, s így megszűnt az irodalom természetes mozgása. A konzervativizmus rögtön erőre kapott, mert a megtartás szándéka erősödött fel. Ezért nagyon nehéz volt a magyar irodalomba valamilyen új irányzatot behozni, egészen a 70-es évek végéig. Miután a kapuk kinyíltak, már írnak ugyan képverseket, de nem tudják a szabályait, mert nem ismerik az előzményeket.

- *Ezek a konvención túllépő módszerek fokozzák az irodalmi érzékenységet?*

- Én ezt a problémát azzal a heideggeri gondolattal közelíteném meg, amely szerint minden új költői szó kitágítja a látómezőt. Minden új forma, amivel szembesülünk – természetesen nem az, ami kötelező –, valamilyen módon mélyíti, kitágítja érzékenységünket. Ha nem érzem kötelezőnek, hogy nézni kell egy számítógépen generált verset, hanem ellenérzés nélkül leülök elé, akkor olyan dolgok fordulnak meg a fejemben,

amik soha nem jutottak volna eszembe, például a magyar nyelv óriási kombinációs lehetőségei. Vagy hogy a nyelv gazdagsága hogyan szorítható gépi segítséggel disztichonok gyártására, és ezáltal a nyelv nem szegényedik egy jottányit sem. Ezek a mélyen érző embert gazdagítják azzal, hogy kénytelen eltöprengeni saját nyelvéről, saját viszonyáról a vershez, a saját érzékenységéről. Ezek olyan kérdések, amelyekkel vagy szembenéz, vagy sem. Semmi sem kötelező.

Budapest, 1994. április 14.

Erdélyi Erzsébet - Nobel Jován

PAPP TIBOR

GYŰRŰK / 3

